

Böylece gerçek anlamda tanrısal krallık, ölümden sonra yaşanacak bir olgu olarak düşünülmüştür. XVII. yüzyıldan sonra Protestanlığın Püriten kanalından türeyen radikal Protestanlık akımıyla melekût kavramı gibi eskatolojik değerler gittikçe Katolik inancına yakın hale gelmeye başlamıştır. Bu noktadan bakıldığında melekût, ferdî planda bu dünyada yaşanan bir tecrübeden eskatolojik kitlesel olaylar dizisine kadar uzanan geniş bir süreci ima eder. Tanrı krallığının alâmetleri önce fert olarak insanlarda ortaya çıkacak, ardından kitlesel eskatolojik olayların vukuu tanrısal krallığın kurulmasıyla sonuçlanacaktır. Bu süreç ölümden sonraki hayat-ta ebedî şekilde var olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de melekût iki yerde "göklerin ve yerin melekûtu" (el-En'âm 6/75; el-A'râf 7/185), iki yerde de "her şeyin melekûtu" (el-Mü'minûn 23/88; Yâsîn 36/83) şeklinde geçmektedir. Taberî, kelimenin kullanıldığı birinci teripten göklerin ve yerin yaratılışı veya her ikisindeki güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar ve hayvanlar gibi Allah'ın varlığına delil teşkil eden işaretlerin kastedildiğini (*Câmi'u'l-be-yân*, V, 244-247), Fahreddin er-Râzî, mülk kelimesinden hareketle söz konusu terkinin "Allah'ın gökleri ve yeri yaratan ve idare eden kudreti" anlamına geldiğini (*Mefâtihu'l-ğayb*, XIII, 43-44), Elmalılı Muhammed Hamdi ise "göklerin ve yerin melekûtu" ifadesinin her ikisini de yaratan ve koruyup idare eden "hayretengiz ilahî güç ve saltanat" anlamına geldiğini (*Hak Dini*, IV, 2343) belirtmiştir. Hadislerde de Allah Teâlâ melekût sahibi olarak nitelenmekte (*Müsned*, V, 388; VI, 24; Ebû Dâvûd, "Şalât", 147) ve "göklerin melekûtu" (Tirmizî, "İlim", 19), "göklerin ve yerin melekûtu" (*Müsned*, II, 353, 363) anlamındaki terkiplere rastlanmaktadır.

Melekût terimi, hıristiyan ve kısmen yahudî geleneklerinde yer aldığı şekliyle Tanrı'nın krallığı kavramı, özellikle eskatolojik anlamda kullanıldığında büyük ölçüde Tanrı'nın gerçekleşmesi beklenen otoritesine ve yeni bir ilahî düzenin tesisine (kurtuluş teması) işaret ederken; Kur'an'daki kullanımlarıyla daha çok Allah'ın ezeli-ebedî olan değişmez kudretini ve O'nun kâinat üzerindeki sonsuz tasarruf yetki ve hâkimiyetini (tevhid teması) ifade etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "mlk" md.; *Lisânü'l-Arab*, "mlk" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1339; *Kâmus Tercümesi*, III, 1125; *Müsned*, II, 353, 363; V, 388; VI, 24; Ebû Dâvûd, "Şalât",

147; Tirmizî, "İlim", 19; Taberî, *Câmi'u'l-be-yân*, V, 244-247; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XIII, 43-44; Abdülâhad Dâvûd, *İncil ve Salîb*, İstanbul 1329, s. 152-228; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 1966; IV, 2343; VI, 4043; O. E. Evans, "Kingdom of God, of Heaven", *IDB*, III, 17-26; *Ancient Near Eastern Texts* (ed. J. B. Pritchard), Princeton-New Jersey 1969, s. 66, 131; R. E. Nixon, "Kingdom of God", *The New International Dictionary of the Christian Church* (ed. J. D. Douglas), Michigan 1974, s. 567-568; L. Jacobs, *The Jewish Religion: A Companion*, Oxford 1995, s. 305-306; "Kingdom of Heaven", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion* (ed. R. J. Z. Werblowsky – G. Wigoder), New York 1997, s. 400-401; K. Kohler, "Kingdom of God", *JE*, VII, 502-503; M. J. Cantley, "Kingdom of God", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1967, VIII, 191-195; G. H. Gilbert, "Kingdom of God", *ERE*, VII, 732-736; J. P. Brown, "Kingdom of God", *ER*, VIII, 304-312; M. Aung-Thnin, "Kingship in South Asia", a.e., VIII, 333.

 FUAT AYDIN

MELEKÛT

(ملكوت)

Gayb âlemi
veya vücüd mertebelerinden birini
ifade eden tasavvuf terimi.

Muhâsibî ve Hücûvî gibi ilk sûfî müelliflerin eserlerinde "melekût" a bir terim olarak yer verilmediği ve genellikle "âlem" kelimesiyle birlikte (melekût âlemi) "gayb" karşılığı olarak kullanıldığı, ancak niteliği üzerinde durulmadığı görülmektedir. Gazzâlî âlemi ruhanî ve cismanî, hissî ve akfî, ulvî ve süflî, gayb ve şehâdet, mülk ve melekût gibi ikili tasniflerle ele almış, lafızları farklı olmakla birlikte bu tasniflerin birbirine yakın anlamlar taşıdığını belirttikten sonra insanların çoğu tarafından bilinemediğinden (gayb) melekût âlemine "gayb âlemi", herkes tarafından hissedilip görüldüğü için diğerine "şehâdet âlemi" denildiğini, bu iki âlem arasında bir münasebet bulunduğunu, şehâdet âleminin melekût âlemine ulaştıran bir merdiven olduğunu söylemiştir. Gazzâlî'ye göre şehâdet âlemi melekût âlemine yükselme yeridir ve sırat-ı müstakîme girmek melekût âlemine yükselmeye başlamak demektir. İlahî rahmet şehâdet âlemiyle melekût âlemi arasında denge kurmuştur. Bu âlemde olan her şey o âlemde bir örnektir. Melekût âleminde melekler diye ifade edilen, kendilerinden beşerî ruhlara nurlar taşan nuranî, şerif ve ulvî ruhlar; şehâdet âleminde bunlara misal olarak yıldızlar, ay ve güneş vardır. Gazzâlî, daha sonra En'âm sûresindeki Hz. İbrâhim'le ilgili âyetlere (6/75-79) atıf

yaparak konuyu seyrü sülûk bağlamında ele almış, sâlikin önce şehâdet âlemindeki yıldızlar mertebesinin karşılığı olarak melekût âlemindeki nûrânî varlıklar mertebesine yükseleceğini, bunu ay ve güneş mertebesindeki nûrânî varlıklar mertebesine yükselmesinin takip edeceğini belirtmiştir (*Mişkâtü'l-envâr*, s. 152-154). Sûfiler aklın şeriatın nuruyla şehâdet âleminin bilgilerine ulaşabileceğini, ancak melekût âlemini sadece şeriatın nuruyla aydınlanan mükâsefe sahibi basiret erbabının kavrayabileceğini söylemişlerdir.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre Hak kendini hem zâhir hem bâtın olarak tanımladığı gibi âlemi de gayb (melekût) ve şehâdet (mülk) olarak vücûda getirmiş, bâtını "emr", zâhiri "halk" diye isimlendirerek, "Bilin ki emr de halk da O'nundur" buyurmuştur (el-A'râf 7/54). Hakk'ın zâhir ismi âlemin bütün sûretlerine, bâtın ismi o sûretlerin örttüğü mânalara tekabül etmektedir. Vücûd ise Hakk'ın vücûdu olup onun taayyün ve tenezzül suretiyle tecellisi zuhura meyliyle mümkün olmuştur. İbnü'l-Arabî'yi takip eden muhakkik sûfiler, onun eserlerinden hareketle vücûdun taayyün ve tenezzülünü daha iyi anlaşılabilir için itibarî olarak mertebeler şeklinde ele almışlar, her mertebeye (hazret) bir âlem adı vermişler ve bunları çeşitli şekillerde tasnif etmişlerdir. Bunlar içinde ahadiyyet / lâ taayyün, taayyün-i evvel, taayyün-i sâni, ruhlar âlemi, misal âlemi, şehâdet âlemi, insân-ı kâmil şeklinde yedili ve lâhût, ceberût, melekût ve nâsût şeklinde dörtlü tasnifler vardır. Dörtlü tasnife göre ilk mertebeye olan lâhût yedili tasnifteki zât-ı ahadiyyet mertebesi olup cem'u'l-cem' halidir ve "hû" ismiyle işaret edilir. Ceberût taayyün-i evvel ve taayyün-i sâninin müşterek olduğu cem' halidir. Melekût ervah ve misal âlemlerini, nâsût şehâdet âlemi ve insan mertebelerini içermektedir.

Hazarât-ı hams denilen beşli tasnifte ise önceki tasnifte melekût olarak tanımlanan ervah ve misal âlemleri ayrı mertebeler olarak kabul edilmiş ve bu beş mertebeye ahadiyyet (lâ-taayyün, gayb-ı mutlak, amâ-yi mutlak, âlem-i lâhût, gaybü'l-guyûb), vâhidiyyet (âlem-i ceberût, taayyün-i evvel, hakikat-i Muhammediyye, akl-i evvel, kitâb-ı mübîn), ervah, misal ve şehâdet âlemleri adı verilmiştir.

İbnü'l-Arabî gibi âlemin zahirinin mülk, bâtınının melekût olduğunu söyleyen Necmeddin-i Dâye melekûtu "eşyayı var kılan şey" olarak tanımlamış ve, "Her şe-

yin melekûtu O'nun elindedir" (Yâsîn 36/83) meâlindeki âyeti zikrederek eşyanın hakikatinin Cenâb-ı Hakk'ın kayyûmiyyet sıfatı olduğunu ve her şeyin onunla kâim bulunduğunu belirtmiştir. Necmeddîn-i Dâye'ye göre başka tasnifler de bulunmakla birlikte melekûtî varlıklar genellikle ruhlar ve nefisler âlemi olarak iki kısma ayrılır. Ruhlar âlemi de insan ve melek ruhları gibi ulvî ruhlar; cin, şeytanlar ve hayvan ruhları gibi süflî ruhlar olmak üzere iki kısımdır. Aynı şekilde nefisler âlemi de ulvî ve süflî nefisler olarak düşünül-müştür. Yıldızlar ve gezegenler semavî nefislerin ulvî olanları, yeryüzündeki cisimlerin nefisleri ise süflî olanlarıdır. Ulvî ve süflî nefis ve varlıkların her birinin melekûtu diğer melekûtî varlıkların sıfatlarından bir sıfat taşıyabilir, ancak onun üzerinde bunlardan biri hâkimdir (*Mirşâdü'l-'ibâd*, s. 46-47).

Azîz Neseffî mülk, melekût ve ceberût adlı üç âlemden bahsetmiş, ceberût âleminin mülk ve melekût âleminin zatı, mülk ve melekûtun onun sûreti olduğunu söylemiştir. Buna göre Ceberût âlemi mücmel kitap, mülk ve melekût âlemi mufassal kitaptır. Ceberût âlemi tohum, mülk ve melekût âlemi ağaçtır. Azîz Neseffî'ye göre mülk hissî, melekût akîf âlemin, ceberût mahiyetler âleminin adıdır. Bu ifadeden onun ceberûtu ahadiyyet mertebesi olarak kullandığı anlaşılacaktır. Aynı müellif bu üç âlemin her birinin ve toprağın bir âdemi olduğunu söyler. Ona göre ceberût âdemi mevcûdatın evvelidir. Melekût âdemi akl-ı evvel olup melekût âlemi ondan meydana gelmiştir. Mülk âleminin evveli olan mülkî âdem birinci felektir; bütün mülk âlemi birinci felekten meydana gelmiştir. Toprak âdemi ise bütün ilimlerin ve ilâhî isimlerin mazharı olan insân-ı kâmilidir.

Cenâb-ı Hakk'ın insân-ı kâmilî mülk ve melekût âlemleri arasında köprü olarak tayin ettiğini söyleyen İbnü'l-Arabî halife, kutup veya gavs dediği insân-ı kâmilin "imâmeyn" diye andığı iki veziri bulunduğunu, kutbun sağındaki imâmın âlem-i mülk, solundaki imâmın âlem-i melekûtu müşahede etmekle görevli olduğunu (*el-Fütûhât*, II, 6) ve kutup vefat edince âlem-i mülk müşahede eden imâmın onun yerine geçtiğini kaydeder (*a.g.e.*, a.y.; *İştîlâhâtü's-şûfiyye*, s. 235). İbnü'l-Arabî'nin bu tanımı Seyyid Şerîf el-Cür-cânî (*et-Ta'rifât*, "İmâmân" md.) ve Kâşânî (İbnü'l-Arabî, *İştîlâhâtü's-şûfiyye*, s. 235) tarafından tekrar edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Arabî, *İştîlâhâtü's-şûfiyye* (Cürcânî, *et-Ta'rifât* içinde), Kahire 1357/1938, s. 235; a.m.f., *el-Fütûhât*, II, 6; *et-Ta'rifât*, "İmâmân" md.; Muhâsibî, *Kalb Hayatı: er-Riâye* (trc. Abdülhakim Yüce), İzmir 1997, s. 374; Hücûrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 524; Gazzâlî, *Mişkâtü'l-envâr* (nşr. Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân), Beyrut 1407/1986, s. 152-154; Necmeddîn-i Dâye, *Mirşâdü'l-'ibâd* (nşr. M. Emîn Riyâhî), Tahran 1365 hş., s. 46-47; Azîz Neseffî, *el-İnsânü'l-kâmil* (nşr. M. Molé), Tahran 1403/1983, s. 344-360; a.e.: *Tasavvufta İnsan Meselesi: İnsân-Kâmil* (trc. Mehmet Kanar), İstanbul 1990, s. 76-87; Kâşânî, *İştîlâhâtü's-şûfiyye*, s. 32; Mu'cemü's-şûfî, s. 109-110; Ahmet Avni Konuk, *Fûsûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı - Selçuk Eraydın), İstanbul 1987-89, I, 66-67; II, 182-183; a.m.f., *Tedbirâtü'l-lâhiyye Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı), İstanbul 1992, s. 11-12; Mahmut Erol Kılıç, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Varlık ve Mertebeleri* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Entitüsü, s. 200-201.

NİHAT AZAMAT

MELHAME

(bk. FİTEN ve MELÂHİM).

MELÎBÂR

(bk. MALABAR).

MELÎBÂRÎ

(المليباري)

Zeynüddîn b. Abdilazîz b. Zeyniddîn
b. Ali el-Ma'berî el-Melîbârî
(ö. 991/1583)

Malabar tarihine dair eseriyle tanınan
Şâfiî âlimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Güney Hindistan'da Dekken bölgesinin güney batısındaki sahil kesimi Malabar'da (Ar. Melîbâr) Ponnani şehrinde Âdilşâhîler Hükümdarı I. Ali Âdilşâh zamanında (1558-1579) yaşadığı bilinmektedir. Diğer nisbesi Ma'berî, Dekken'in doğu sahillerine (Coromandel Coast) Ortaçağ'da Araplar'ın verdiği Ma'ber ismiyle ilgili olup ailesi buradan Malabar'a göç etmiştir. Ponnani'de önemli bir ulemâ ailesinden geldiğini, ailenin reisi olan dedesi Zeynüddin b. Ali'nin "Büyük Mahdûm", kendisinin ise "Küçük Mahdûm" diye anıldığını söyleyen Roland E. Miller, diğer kaynaklardan farklı olarak kendi adını Ahmed Zeynüddin, babasının adını Muhammed el-Gazzâlî şeklinde vermekte ve doğum-ölüm tarihlerini 1498-1581 olarak kaydetmektedir (*Mappila Muslims*, s. 44,

260); Brockelmann da isim zincirini verdiği bir yerde baba adını Gazzâlî şeklinde zikretmektedir (*GAL Suppl.*, II, 604). Melîbârî'nin Mekke'de İbn Hacer el-Heytemî'den ders aldığını söyleyen ve birkaç eserini vermekle yetinen Abdülhay el-Hasenî, Şâfiî fakihî ve Çiştî şeyhi olan dedesi Zeynüddin b. Ali el-Melîbârî (ö. 928/1522) hakkında etraflı bilgi aktararak birçok eserini kaydeder. Abdülazîz el-Minkâdî, torun Melîbârî'nin hacca gidip yaklaşık on yıl kadar Mekke'de mücavir kalarak İbn Hacer el-Heytemî ile Zekeriyâ el-Ensârî'nin de aralarında bulunduğu birçok hocadan ders aldığını ve 991 (1583) yılında vefat ettiğini belirtir (*el-Veşîka*, IX/17 [1410/1990], s. 163). Zübeyd Ahmed bir yerde ölüm tarihi olarak 991 (1583) yılını verirken (*el-Âdâbü'l-'Arabiyye*, I, 114) başka bir yerde bu tarihten sonra vefat ettiğini söyler (*a.g.e.*, II, 312).

Eserleri. 1. *Tuhtetü'l-mücâhidîn fi bâ'zî aḥbârî'l-Burtuḡâliyyîn*. 985 (1577) yılı civarında yazılıp Bîcâpûr Sultanı I. Ali Âdilşâh'a takdim edilen eser dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde cihadla ilgili hükümlere, ikinci bölümde Malabar'da İslâmiyet'in yayılışına, üçüncü bölümde muâmelâta ve gayri müslimlerden alınan gümruk vergilerine, dördüncü ve ana bölümde Portekizliler'in Malabar'da kaldıkları döneme (1498-1583) dair bilgilere yer verilmektedir. Müellifin Portekizliler'e karşı müslümanları cihada teşvik için dinî-siyasî bir bakış açısıyla ve sade bir dille yazdığı eser o dönem Malabar tarihi için önemli bir kaynaktır. Tarihçiler, Melîbârî'nin verdiği bilgilerin güvenilir olduğunu söyleyip olaylara bakışı ve tahlil kabiliyetinden övgüyle söz eder. Hindistanlı tarihçi Firişte, *Târîḫ-i Firişte*'de Malabar müslümanlarıyla ilgili bilgileri bu eserden aldığını belirtir (Miller, s. 44) Nainar bunun aynı adı taşıyan başka bir kitap olabileceğini söylemekte, Makbûl Ahmed ise böyle bir iddianın daha dikkatli bir araştırma gerektirdiğini belirtmektedir (*EP* [İng.], V, 938). M. J. Rowlandson'un İngilizce (*Toḥfut ul-Mujahideen*, London 1833) ve David Lopes'in İspanyolca (*Historia dos Portugueses no Malabar por Zinadim*, Lisboa 1898) tercümesiyle birlikte basılan eser daha sonra Hakîm Şemsullah Kâdirî (Haydarâbâd-Dekken 1931) ve Emîn Tevfik et-Tîbî (Trablusgarb 1397/1987), tarafında yayımlanmış, S. Muhammed Hüseyin Nainar tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (Madras 1942). Eserin Latince, Fransızca, Portekizce, Urduca ve diğer bazı Doğu dillerine çevrildiği de be-